सानीपाखा सामुदायिक वनले स्थानीय उपभोक्ताको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पुऱ्याएको प्रभाव
कटुवाचौपारी गा.वि.स. पर्वत

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग अर्थशास्त्र शिक्षा
स्नातकोत्तर तह दोस्रो बर्षको आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको

शोधपत्र

प्रस्तोता :
उज्वल अधिकारी
एम.एड. दोस्रो बर्ष
क्याम्पस क्रमाङ्क : २६१९
परिक्षा क्रमाङ्क : २८०२९८
त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-३१४-५६-२००५
भर्ना वर्ष २०६८

अर्थशास्त्र केन्द्रीय विभाग
अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, २०७३

सिफारिस पत्र (Recommendation Letter)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र बिषय अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह एम.एड.दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि "सानीपाखा सामुदायिक वनले स्थानीय उपभोक्ताको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पुऱ्याएको प्रभावको अध्ययन कटुवाचौपारी गाविस पर्वत" शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशन, सुझाव एवं सल्लाहमा उज्वल अधिकारीले तयार पार्नुभएको हो । उक्त शोधपत्र स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

पद्मा कोइराला

(शोध निर्देशक)

अर्थशास्त्र शिक्षा केन्द्रीय विभाग

विश्व विद्यालय क्याम्पस

त्रि.वि, कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षा शास्त्र संकाय
शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग
TRIBHUVAN UNIVERSITY
FACULTY OF EDUCATION
CENTRAL DEPT. OF EDUCATION

विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल
टेलिफोन नं. ४३३१०३२
UNIVERSITY CAMPUS
Kirtipur, Kathmandu, Nepal
Phone No. 4331032

पत्र संख्या:-
Ref.

मिति:................
Date:

स्वीकृतिपत्र (Approval Letter)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र बिषय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड.दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागि उज्वल अधिकारीद्वारा "सानीपाखा सामुदायिक वनले स्थानीय उपभोक्ताको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पुऱ्याएको प्रभावको अध्ययन कटुवाचौपारी गाविस पर्वत" शीर्षकको शोधपत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नातकोत्तर उपाधिको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख
....
उप.प्रा. मिनराज पौडेल

२.बाह्य सुपरिवेक्षक
....
प्रा.डा. महेशराज दाहाल

३. शोध निर्देशक
....
पद्मा कोइराला

कृतज्ञता ज्ञापन (Acknowledge)

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आशिंक परिपूर्तिको लागि सानीपाखा सामुदायिक वनले स्थानीय उपभोक्ताको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पुऱ्याएको प्रभावको अध्ययन कटुवाचौपारी गाविस पर्वत शीर्षकको शोधपत्र तयार पारेको छु । सर्वप्रथम मेरो शोधपत्र प्रस्तावना स्वीकृत गरी शोधपत्र लेख्ने सुअवसर प्रदान गरिदिनहुने अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका पद्मा कोइराला ज्यूप्रति सदा आभारी छु । यस शोधपत्रले यस क्षेत्रसंग सम्बन्धित विषयमा जानकारी लिन इच्छुक व्यक्ति, अनुसन्धानकर्ता, नीतिनिर्माताहरुलाई यो अध्ययनले सहयोग पुग्नेछ भन्ने मैले आशा लिएको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखन कार्यका लागि आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुद पनि सरल र सहज ढंगले अमुल्य सुझाव, सल्लाह, प्रेरणा र कुशल निर्देशन दिई सद्भावपूर्ण सहयोग गर्नहुने आदरणीय गुरु तथा शोध निर्देशक प्रा. पद्मा कोइराला ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै अर्थशास्त्र शिक्षा विभागका विभागीय प्रमुख उप प्रा.मिनराज पौडेल ज्यूलाई समेत हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मलाई मेरो जीवनका हरेक क्षणमा प्रेरणा, प्रोत्साहन र सुझाव सल्लाह दिई विश्वविद्यालय सम्मको अध्ययन पुरा गर्न आर्शिवाद प्रदान गर्नहुने पूजनीय आमा सावित्रि अधिकारी प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । स्थलगत अध्ययनका क्रममा आवश्यक सुचना तथा तथ्यांक उपलब्ध गराई सहयोग गर्नहुने सानीपाखा सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिका सचिव श्री सरस्वति पौडेल लगायतको कार्यसमितिलाई हार्दिक धन्यबाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रमा आवश्यक सहयोग गर्नु हुने साथी उषा अधिकारी र कम्प्युटर उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने पुष्पा आचार्य लगायत सम्पूर्ण मेरा आत्मिय साथीहरुलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मिति २०७३, आषाढ

उज्वल अधिकारी
शोधकर्ता

सारसंक्षेप (Abstract)

सानीपाखा सामुदायिक वनले स्थानीय उपभोक्ताको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक अवस्थामा पुऱ्याएको प्रभाव कटुवाचौपारी - ८, पर्वतको एक अधययन शीर्षकको यो शोधपत्रको मुख्य उद्देश्य ससिमतिको वार्षिक कुल आम्दानी र तिनका स्रोतहरु पत्ता लगाइ त्यसबाट स्थानीय क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक तथा शैक्षिक विकासमा वन समितिले पुऱ्याएको योगदान र त्यसमा पर्ने प्रभावको विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यसका लागि सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति भित्रका १०० जनालाई नमुना छनोटको रुपमा छनोट गरिएको छ । वनको वर्तमान कार्य समितिका पदाधिकारीहरु पनि प्राथमिक स्रोतको रुपमा अध्ययनमा समावेश हुन् भने सहायक तथ्यांकहरु विभिन्न स्रोतबाट लिइएको छ । प्राथमिक तथ्यांक संकलनका लागि प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता, निश्चित समूह छलफल आदि विधिको प्रयोग भएको छ । संकलित तथ्यांकको विश्लेषणले सामुदायक वा उपभोक्ता समितिको वार्षिक आम्दानीबाट केही प्रतिशत रकम वन समितिले उपभोक्ताको सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा खर्च गर्ने गरेको पाइएको छ । उक्त क्षेत्रमा गरेको खर्चले उपभोक्ताको जीवनस्तर माठि उठी सकारात्मक प्रभाव परेको पाइन्छ ।

यस अध्ययनले सानीपाखा सामुदायिक वनले सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासका पूर्वाधार निर्माणमा पूल निर्माण, बाँध तथा तार जाली निर्माण, मठ मन्दिरलाई सहयोग स्वास्थय क्षेत्रमा आर्थिक सहयोग, विद्यालयमा आर्थिक सहयोग, गरिबी निवारण कार्यक्रम सञ्चालन, सहुलियत दरमा काठदाउरा पलब्ध तथा विद्यालयमा भौँतिक सहयोग पनि गर्दै आएको छ । यी विभिन्न कार्यक्रमबाट उपभोक्ताहरु प्रत्यक्ष रुपबाट लाभान्वित भएका छन् जसले उपभोक्ताको जीउने शैलीमा सकारात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ । बढ्दो जनसंख्या वृद्धि र उपभोक्ताको मागलाई मध्यनजर गर्दै सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक विकासमा लगानी बढाउँदै जानुपर्ने आवश्यकता टड्कारो रुपमा देखिन्छ ।

विषयसूची (Table of Contents)

पेज नं.

सिफारिस पत्र *(Recommendation)* *i*

स्वीकृत पत्र *(Approval Letter)* *ii*

कृतज्ञतापत्र *(Acknowledgements)* *iii*

सारसंक्षेप *(Abstract)* *iv*

विषयसूचि *(Table of Contents)* *v*

तालिका सूचि *(List of Table)* *x*

चित्र सूचि *(List of Figure)* *xi*

अध्याय : एक (CHAPTER:ONE)

१. परिचय (Introduction) **१-१२**

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem) ७

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of the Study) ८

१.४ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) ८

१.५ अध्ययनको सीमाहरु (Limitations of the Study) ९

१.६ अध्ययनको संगठन (Organization of the Study) १०

१.७ मुख्य शब्दावलीको कार्यकारी परिभाषा (Working defination of the Key Words) ११

अध्याय : दुई (CHAPTER:TWO)

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Related Literature) **१३-२५**

२.१ शैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature) १३

२.२ पूर्व अध्ययनको पूनरावलोकन (Review of Previous Studies) १७
२.३ अध्ययनका लागि पूर्वअध्ययनको समिक्षाको असर (Implications of the Review for the Study) २१
२.४ अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Framework) २४
२.५ कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework) २५

अध्याय : तीन (CHAPTER:THREE)

३. अध्ययन विधि (Methods of the Study) २७-३२
३.१ अनुसन्धान ढाँचा र अध्ययन विधि (Design and Method of the Study) २७
३.२ तथ्यांकको स्रोत (Sources of Data) २७
३.२.१. प्राथमिक तथ्यांकको स्रोत (Sources of Primary Data) २८
३.२.२. द्वितीय तथ्यांकको स्रोत (Sources of Secondary Data) २८
३.३ जनसंख्या, नमुना आकार र नमूना छनोट रणनिति (Population, Sample Startegey size and sampling) २८
३.३.१ जनसंख्या (Population) २८
३.३.२ नमूनाको आकार (Sample Size) २९
३.३.३ नमूना छनौट रणनिति (Sampling Startegy) २९
३.४ अध्ययन क्षेत्र (Study Area) २९
३.५ तथ्यांक संकलनका साधनहरु (Data collection Tools) ३०
३.५.१ प्रश्नावली (Questionnaire) ३०
३.५.२ अवलोकन फाराम (Observation Form) ३०
३.५.३ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide) ३०
३.६ तथ्यांक संकलनका तरिकाहरु (Techniques of Data collection) ३१
३.६.१ अर्न्तवार्ता (Interview) ३१
३.६.२ प्रत्यक्ष्य अवलोकन (Direct Observation) ३१

३.६.३ लक्षित समुह छलफल (Focused Group Discussion) ३१
३.७ तथ्यांक विश्लेषणका तरिकाहरु (Data Analysis Techniques) ३२
३.८ अनुसन्धान प्रश्नहरु (Research Question) ३२

अध्याय : चार (CHAPTER: FOUR)

४. नतिजाको विश्लेषण तथा व्याख्या
(Analysis and Interpretation of Resuts) ३३–५४
४.१ नमूना छनोटमा परेका उपभोक्ताको जनसांख्यिकीय अवस्था
(Demographical Condition of Sampled User's) ३३
४.१.१ उमेरगत संरचना (Agewise structure) ३३
४.१.२ पेशागत संरचना (Structure of Occupation) ३४
४.१.३ धर्मगत संरचना (Structure of Religion) ३५
४.१.४ लिङ्गको आधारमा जनसंख्या (Population of Gender) ३६
४.२ नमूना छनोट घरपरिवारको जनसांख्यीकीय अवस्था (Demographical Condition of Sampled House Family) ३६
४.२.१ उमेरगत संरचना (Agewise Structure) ३७
४.२.२ पेशागत संरचना (Occupational Structure) ३७
४.२.३ धर्मगत संरचना (Structure of Religion) ३८
४.२.४ लिङ्गको आधारमा जनसंख्या (Population of Gener) ३९
४.२.५ नमुना छनोटमा परेका ब्यक्तिको विश्लेषणात्मक अध्ययन
(Analitically study of sampled person's) ४०
४.३ सामुदायिक वनको वर्तमान अवस्था (Present Condition of Community Forest) ४०
४.३.१ सामुदायिक वनले ओगटेको क्षेत्रफल (Area of Community Forest) ४०
४.३.२ सामुदायिक वनमा रोजगारीको अवस्था (Employment

Condition of Community Forest) ४१
४.३.३ सामुदायिक वनका भावी कार्यक्रमहरु (future Programme of Community Forest) ४१
४.४ सामुदायिक वनको आर्थिक अवस्था (Economic Conditon of Community Forest) ४४
४.४.१ सामुदायिक वनको वार्षिक स्रोतगत आम्दानी र खर्च विवरण (Yearly Income and Expenditure Sources of Community Forest) ४४
४.५ सामुदायिक वनले सामाजिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (Affect of Community Forest of social Sector) ४५
४.५.१ उपभोक्ताको सामाजिक अवस्था ४५
४.५.२ बाटो निर्माण तथा मर्मत ४६
४.५.३ बाँध निर्माण तथा मर्मत ४७
४.५.४ खानेपानी सहयोग ४८
४.५.५ विविध कार्यक्रम ४८
४.६ सामदायिक वनले आर्थिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (Affect of Community Forest on Economic Sector) ४९
४.६.१ गरिवी निवारण कार्यक्रम ४९
४.६.२ सहलियत काठ दाउरा वितरण कार्यक्रम ५०
४.७ सामुदायिक वनले शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (Affect of Community Forest on Educational Sector) ५०
४.७.१ स्थानिय विद्यालयलाई शैक्षिक सहयोग ५१
४.८ सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरुको समस्या तथा चुनौतीहरु (Problems and Challenges of Community Forest User’s) ५४
४.९ उपलब्धिको सारांश (Summary of Finding) ५५

अध्याय-पाँच (CHAPTER : FIVE)

५. निष्कर्ष र सुझावहरु (Conclusion and Recommendation)

५७-५८

५.१ निष्कर्ष (Conclusion) ५७

५.२ सुझावहरु (Recommendations) ५८

५.२.१ नितिगत सुझावहरु (Policy Related Recomendation) ५७

५.२.२ व्यवहारीक सुझावहरु (Practice Related Recomendation) ५७

५.२.३ भावि अध्ययनका लागि सुझावहरु (Future Research Related Recommendaitons) ५७

सन्दर्भ सूची (References)

अनुसूची (Appendixes)

तालिका सूची (LIST OF TABLES)

तालिका ४.१: नमूना छनौटमा परेका उपभोक्ताको उमेर समूह, २०७२	३४
तालिका ४.२: पेशाको आधारमा जनसंख्या-२०७२	
तालिका ४.३ : धर्मको आधारमा जनसंख्या-२०७२	३५
तालिका ४.४: लिङ्गका आधारमा जनसंख्या-२०७२	३६
तालिका ४.५: नमूना छनोट घरपरिवारको उमेर समूह-२०७२	३७
तालिका ४.६: पेशाको आधारमा जनसंख्या-२०७२	३८
तालिका ४.७: धर्मको आधारमा जनसंख्या-२०७२	३९
तालिका ४.८: लिङ्गका आधारमा जनसंख्या -२०७२	३९
तालिका ४.९: चालु आर्थिक वर्षका कार्यक्रमहरु	४२
तालिका ४.१०: वन समितिको वार्षिक आम्दानी र खर्च विवरण	४४
तालिका ४.११: बाटो निर्माण तथा मर्मत	४६
तालिका ४.१२: तार जाली सहयोग	४७
तालिका ४.१३: खानेपानी सहयोग	४८
तालिका ४.१४: सामुदायिक वनले विद्यालयलाई गरेको आर्थिक तथा भौतिक सहयोग	५१
तलिका ४.१५: आर्थिक, सामाजिक तथा शैक्षिक योगदानको झलक	५२

चित्र सूची (List of Figures)

स्तम्भ चित्र १: चालु आ.व. का कार्यक्रमहरु ४३

वृत्तचित्र १: आर्थिक सामाजिक तथा शैक्षिक योगदानको झलक ५४